

KAKO JE VUK RASTAVLJAO RIJEČI?

Josip Hamm

Povodom nekih članaka u *Jeziku i Našem jeziku*

U drugom dvobroju *Našeg jezika* (n. s. 3—4, Beograd 1953) Jovan Vuković je u raspravi o »Granici sloga i rastavljanju reči na slogove« lijepo i obrazloženo pokušao iznijeti, u čemu se ne slaže s podjelom na slogove, kako ju je za slučajeve, kada se između dva samoglasnika u riječi nalaze dva ili tri suglasnika, prof. Belić iznio u svojem najnovijem Pravopisu (Beograd, 1950-1952). Radi se o riječima tipa *nafta*, *ćifte*, *zemlja*, *memla*, *tamjan*, koje Belić rastavlja *na-fta*, *ći-fte*, *zem-lja*, *mem-la*, *tam-jan*, a Vuković prve dvije rastavlja *naf-ta*, *ćif-te*, a za ostale predlaže, da se rastavljaju onako, kako su se prije rastavljale (*ze-mlja*, *me-mla*, *ta-mjan*). Na ovu raspravu nadovezao je prof. Belić (u istom dvobroju) člankom »Povodom rasprave prof. J. Vukovića«, u kojem brani svoje stajalište u prvom i pomalo popušta u drugom slučaju, u kojem mu se čini, da bi ipak mogle biti i »obe podele moguće«. On tako i podjelu *ba-čva*, *bje-čva*, *ci-cva-ra*, *na-čve*, *cu-cla* najprije brani, da je poslije (na str. 125.) ipak napusti, tražeći, da se sonanti (*l*, *lj*, *r*, *v*, *j*) vežu samo s eksplozivima (*b-p*, *d-t*, *g-k*) ispred sebe.

Već ovo su po sebi krupne koncesije, koje bi u nekih ljudi, koji su na ta pitanja osjetljivi, mogle poljuljati vjeru u objektivne principe, na kojima je bila izgrađena prva podjela (u Pravopisu, t. 29. na str. 20.), a da pritom ni Vukovićeva izlaganja nisu svagdje sasvim uvjerljiva (na pr. kada suglasnike *v*, *f* ubraja u eksplozive, kada prijelaz labiodentala u bilabijal uvjetuje eksplozijom, ili kada izgovor *zem-lja*, umjesto da polazi od epenteze, tumači sa *zeľja*). I jedan i drugi, međutim, imaju nešto zajedničko, a to je, da obojica zasnivaju svoje razloge na fonologiji, zatim, da misle, da se rezultati, do kojih se dolazi na osnovi fonologije, mogu odmah prenositi i u pravopis (po onoj Belićevoj: »naš je pravopis po glavnim osobinama svojim — fonološki (dakle prema opštoj prirodi jezika); zato i podjela na slogove treba da je fonološka«, art. c., str. 125.), i, napokon, da su obojica nekako ekskluzivni i skloni, da za volju sistema i sebi i drugima nametnu rješenja, koja se pravopisnim razlozima ne dadu pravdati.

Fonologija je složena nauka, koja se teško i sa mnogo riječi i mnogo lutanja probija do spoznaja, koje želi dokučiti. Premda je prešla sedamdesetu, ona se nije uspjela proširiti preko uskoga kruga ljudi, koji se njom bave, i njezini se rezultati, kako se čini, sve dotle ne će moći korisno primjenjivati u praksi, dok joj se osnove ne svedu na

oblike, koji će biti evidentni i za one, koji tom uskom, esoteričkom krugu ne pripadaju. Sve dotle fonologija i praksa ostat će dvije stvari, koje se ne će pokrivati. Koja nam korist od toga, da se od desetak milijuna Jugoslavena traži, da po fonološkim principima dijele riječi u slogove, kada se ni oni, koji su najpozvaniji da se bave principima fonologije, u nekim slučajevima ne mogu složiti, gdje je granica sloga, i da li u riječi *nafta*, *zemlja* *f* ili *m* pripadaju prvom ili drugom slogu. Za fonologe i za ljude, koji se bave općom lingvistikom, Vukovićeva i Belićeva izvođenja ne samo da mogu biti, nego i jesu vrlo zanimljiva (osobito ako se znade građa, kojom su se oni služili), no odatle ne slijedi, da bi se oni mogli složiti i s time, da rezultate, do kojih su B. i V. došli na osnovi svojih fonoloških razmatranja, treba unositi i u pravopis.

Pravopis je stvorila praksa, i on se — kao i govor i sve, što služi saobraćanju među ljudima — zadovoljava aproksimacijama (aproksimativnim rješenjima), koja ne moraju biti strogo naučna. Prof. Belić se na str. 153. (sv. 5.—6. NJ, 1954) u osvrtu na Mamuzićev prijedlog i na prijedlog Pravopisne sekcije HFD zgraža te kaže, da bi to značilo »da za deljenje reči pri štampanju imamo jedna pravila, a pri deljenju na slogove druga«. Ja u tome ne vidim nikakvo veliko zlo. Nema li i muzika svoju granicu sloga, različnu od pisane, pa zašto je i fonologija ne bi imala? Kada od pjevača ne tražimo, da na muzičke slogove dijele riječi, koje pjevaju ili koje su nekoć pjevali pa ih sada zapisuju, zašto da djeca, koja su tek počela polaziti školu, moraju znati, gdje je fonološka granica sloga i gdje će fonološki rastaviti riječ, ako joj jedan dio žele prenijeti u drugi redak? A pjevača je i kod nas, i svagdje u svijetu, kudikamo više nego fonologa.

Prof. Belić misli, da je to sadržano u jezičnom osjećanju i da svatko samo treba da ostane kod svojeg prirodnog izgovora, pa će mu i podjela biti u skladu s pravilima, koja je on formulirao u svojem Pravopisu. Međutim, vidjeli smo, da on ta pravila i ublažuje i mijenja: u Pravopisu mu se na pr. *l*, *lj*, *r*, *v*, *j* još vežu sa svakim drugim suglasnikom ispred sebe, u osvrtu na Vukovićev članak oni se vežu samo s praskavim suglasnicima (*b-p*, *d-t*, *g-k*), a u osvrtu na Mamuzićev članak (35. strana dalje) odustaje, čini se, i od toga, pa kaže, da se »u svima ostalim slučajevima« (t. j. osim onih, kada se između dva samoglasnika nalaze *s*, *z*, *š*, *ž*, *h* i *f*, koji idu zajedno sa suglasnikom iza sebe) »grupe suglasničke dele tako da prvom slogu pripada prvi suglasnik, a ostali — drugom«. To znači, da se *naćve*, *zemlja*, *memla*, koje po Pravopisu treba rastaviti *na-ćve*, *zem-lja*, *mem-la*, već poslije prvoga osvrta mogu rastavljati *nać-ve*, *ze-mlja*, *me-mla*, i da se *svetlost*, *ćudljiv*, *svakakvo*, koje je po Pravopisu

i po pravilu u osvrtu na Vukovićev članak trebalo rastavljati *sve-tlost*, *ću-dljiv*, *sva-ka-kvo*, poslije osvrta na Mamuzićev članak mogu rastavljati i ovako: *svet-lost*, *ćud-ljiv*, *sva-kak-vo*. Pa što se tu tako postepeno, sve malo pomalo, mijenjalo, i što je ostalo od principa, na kojima se osni-ovala prva podjela?

U osvrtu na Vukovićev članak sadržano je nešto, što donekle obja-šnjava način, na koji je do te podjele došlo. Govoreći o tome, kako je Vuk pisao i *ze-mlja* i *zem-lja*, i *cr-kva* i *crk-va* i t. d., i da su *m*, *n* i poslije njih *v* najmanje sonanti u našem jeziku, ugledni beogradski lingvist kaže: »Pa ipak ja ih nisam mogao odvojiti od ostalih sonanata jer kad ostali sonanti imaju granicu sloga između sebe (naravno, kada su u grupi u sredini reči), a ovi je mogu imati i nemati, jedni češće, a drugi ređe, bilo je prirodno da kao praktično pravilo uzmem za sve jedno, ne obzi-rući se na mogućna kolebanja« (str. 121.). To znači, drugim riječima, da je za volju fonoloških premisa trebalo formulirati pravilo, koje će, zapravo, korigirati Vuka i korigirati one, koji bi poslije njega htjeli pisati onako, kako je on pisao (a za njega se ipak ne može reći, da nije imao jezičnog osjećanja, ili da je ono ma u čemu bilo pokolebano). Takvo se pravilo nužno odvađa od jezičnog osjećanja i u slučajevima, kao što su oni, koji su spomenuti, u slučajevima, koji po sebi nisu kruti, svojom ukrućenošću nužno mora da djeluje na jezično osjećanje kao nešto, što mu se nameće »sa strane, nešto tuđe, nešto što nije u njemu samom«.

Nažalost, odviše skućeni prostor ne dopušta nam da se zadržimo na različnim nepotpunim ili netočnim formulacijama,¹ kojih je u članku *O uproščavanju podele na slogove u srpskohrvatskom jeziku* (u 5.—6. broju *NJ*) toliko, da se dobiva dojam, kao da ga je pisac ili pisao na brzu ruku ili ga nekomu kazivao u pero, nego ću se ukratko zadržati samo na onom, što je ovdje, mislim, najvažnije, a to je, u kolikoj su mjeri pravila u Pravopisu iz g. 1950./52. odraz pravila, kojih se u rastavljanju riječi držao Vuk Stefanović Karadžić.

Ovo je važno već zato, što se ugledni naš pravopisac i, svakako, najugledniji jugoslavenski lingvist upravo u tom pitanju često poziva na Vukov autoritet (ispor. na str. 151.: »Ja sam u svojim Pravopisima

¹ Kao što su, da engleski jezik »nije ni mogao uzeti izgovor reči kao princip za podelu na slogove« (a u njemu se ipak gleda na to, da se podjelom ne ometa izgovor samoglasnika i nekih suglasnika) i sl., ili — kada se već spominjao ruski jezik — trebalo je reći i to, da se u ruskom riječ *sestra* može rastaviti na tri načina: *se-stra*, *ses-tra*, i *sest-ra*, ispor. L. V. Ščerba, *Grammatika ruskog jezika I*, Moskva 1946., str. 31., i t. d.

(od 1923, 1930, 1934 i 1950/52 g.) predložio kao opštu podelu reči na slogove onu koju je Vuk Karadžić primenjivao u svom pisanju i u svojim delima gde se i naročito bavio podelom reči na slogove«, pa upućuje na *Ogled srpskog bukvara* 1827., ili na str. 152.: »Ja sam, idući za Vukovom podelom reči na slogove, smatrao da našem jeziku odgovara da se i u pisanju pridržava *prirodnog* izgovora slogova«... i t. d.), pa svakoga, naravno, zanima, kako je Vuk rastavljao riječi i kako se njegovo rastavljanje odrazilo u Pravopisima iz g. 1923., 1930., 1934. i 1950./52.

U raspravi »Granica sloga u srpskohrvatskom jeziku« (Zbornik u čast Bogdana Popovića, Beograd 1929, str. 273—286.) prof. Belić daje (iscrpno) primjere iz *Ogleda srp. bukvara* (1827) i iz *Novoga zavjeta* (Beč, 1847), i iz njih se vidi, da je Vuk pisao i *Sr-bljin* i *vrbljak*, i *već-ma* i *kut-njak*, i *zvi-žda-ti* i *muš-ka-rac* (u *Bukvaru*), i *svje-tlost* i *svjet-lost*, i *ka-kva* i *kak-va*, i *bra-šna* i *bezbož-nost*, i *vaskr-snem* i *vaskrs-nuti*, *vaskrs-ni*, i *je-dnoga* i *jed-no*, i *ja-gnje*, i *jag-nje*, i *Pa-vle*, i *jav-ljam*, i *ze-mlju* i *zem-lju*, *Go-spod* i *Gos-pod*, *nebe-ski* i *nebes-koj*, *ni-šta* i *niš-ta*, *proro-štva* i *proro-štvo*, *sve-štenički* i *sveš-tenički*, *u-zmite* i *uz-mi*, *o-zdravi* i *oz-dravi* i t. d. (u *Novom zavjetu*). Da je pisac članka išao gledati i druga izdanja, našao bi i tamo takvih primjera (na pr. u *Srpskim narodnim pripovijetkama* (1. izdanje, Beč 1853): *je-dnako* (40) : *jed-nako* (75), *je-dna* (116) : *jed-noga* (122), *pra-vda* (VIII) : *kriv-da* (106/107) : *uzgla-vlje* (69), *zatra-vljeni* (150), *do-bro* 179) : *dob-ro* (28), pa: *až-daja* (VIII, 58, 59, 62), *buz-dovan* (3), *gvoz-dena* (63, 70), *meš-čić* (21), *straš-noga* (222), *straš-na* (61), *lješ-nika* (117), *prekrs-tiš* (125), *prs-ta* (146) i sl., ili u *Kovčežiću* (Beč, 1849): *današ-nji* (28), *današ-njemu* (16), *ondaš-njega* (10), *pređaš-njjem* (6), *mnoš-tvo* (35), *varaž-dinskoj* (12), *kriš-ka* (19), *Paš-trovići* (31/32) : *Paš-trovićima* (32) : *Paš-trović* (38), *Riš-njana* (35), *juž-nijeh* (31), *praz-nika* (31), *jef-tinije* (40), *čiz-me* (45), *skup-lji* (40), *podrug-ljiva* (127), *muš-kim* (65), *bož-ja* (120), *Bos-ni* (22) i t. d., u *Primjerima srpsko-slavenskoga jezika* (Beč, 1857): *cr-kveni* (6) : *crk-venijeh* (31), *današ-njega* (31), *Bjelopa-vličići* (78), *bjelopa-vličkom* (78), *zapa-dne* (20) : *jed-noga* (22), *ni-gdje* (35, po Pravopisu: *nig-de*) i t. d., i t. d. Kao što se vidi, nema jednoga pravila za rastavljanje riječi, protiv kojega Vuk ne bi griješio (osim pravila, da se *j*, koje je postalo od *jata*, uvijek veže sa suglasnikom ispred sebe), pa kako se onda može govoriti, da je on ta pravila primenjivao u svojim djelima i da je od njega došla tradicija, da se tolike riječi, koje su gore spomenute (a to je samo neznatan dio njegovih »odstupanja«), ne smiju rastavljati na onim mjestima, na kojima ih je on rastavljao?

Vuk je bio genijalan čovjek, ali priprost i jednostavan, i on nikada ni djecu ni odrasle ne bi silio, da za volju nekih teoretskih postavaka bilo što (bilo koju riječ) rastavljaju na način, koji ne bi odgovarao njihovoj jezičnom osjećanju. On je i u *Bukvaru* (1827), što ga je napisao »želeći od svega srca, da bi se učenje pisma u narodu našem oblakšalo«, pisao *muš-ka-rac*, *vrb-ljak*, *kvo-čka* i nije u tom vidio nikakav prijestup, nikakvo »nasilje nad jezikom«. On je u *Bukvaru* namještao slova »po redu, kako je koga (t. j. slova, op. moja) glas najlakše izgovoriti«, i da su se toga držali kasniji naši pravopisci, nikako ne bi mogli onako ekskluzivno tražiti, da se na pr. *golfski*, *nigde*, *popnem*, *pojmljiv* i slične riječi rastavljaju samo na *jedan* način — i to na onaj, na koji ih Vuk jamačno ne bi rastavljao *gol-fski*, *nig-de*, *pop-nem*, *poj-mljiv*.

U posljednjem svojem osvrtu prof. Belić se počeo približavati jednostavnijim (i prirodnijim) rješenjima, koja spominju prof. Mamuzić i prof. Jonke, i poneko rješenje, koje bi on prije bio zacijelo odbacio, sada mu više »ne bi bilo sasvim nemoguće«. Međutim ono, što je najosnovnije i što ga najviše odvađa od Vuka (a to je elastičnost, koja dopušta i dva i tri rješenja, a ne samo jedno, šturo i kruto), ono on, čini se, još nije prebrodio, premda je njegovo stajalište inače našem danas mnogo bliže, nego što je prije bilo.

O JEZIČNIM ELIPSAMA

Božidar Finka

Često se spoticemo o to, da li u jeziku treba koju riječ u rečenici ispustiti ili se ona mora izgovoriti, da se zadovolji gramatičkoj pravilnosti. U tome se najčešće osjećaju nesigurni đaci, kad pišu svoje zadaće, a kadikad i učitelji i profesori kod njihova ispravljanja. Moram kazati, da sam i sam u nastavničkoj praksi naišao na taj problem, a i nedavno sam prisustvovao maloj debati, gdje se raspravljalo to pitanje, pa sam odlučio da napišem nešto podrobnije o tom problemu, koji je u stručnoj terminologiji poznat pod imenom *jezične elipse*.

U elipsama se ispusti (ne izgovori se) koji dio cjeline, a ipak se sačuva isti smisao, kao i kad se izgovori čitava cjelina. Pretpostavlja se pri tome *jasnoća jezika*, razumijevanje onoga, što se hoće kazati. Ali ako se razumijevanje postiže kakvim drugim izražajnim sredstvima: mahanjem glave, pokretom ruku, mimikom, situacijom, asocijacijom i sl., onda se ne radi o elipsi, jer i ova izražajna sredstva imaju za sporazumijevanje isto značenje kao i govor (koji je, istina savršeniji i običniji, ali ipak